

- Дехтяр Н. А.**
к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумського державного університету
- Дейнека О. В.**
к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумського державного університету
- Пігуль Н. Г.**
к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумського державного університету
- Люта О. В.**
к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумського державного університету

ДЕРЖАВНІ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ ФІНАНСІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Вступ. Сучасна ситуація, що склалася в останні роки в економіці України, змушує до впровадження сучасних інструментів і механізмів подолання наслідків фінансово-економічної кризи, забезпечення соціально-економічного розвитку країни та переосмислення ролі і значення державних підприємств як ключових учасників державного сектору економіки. Реформування державного сектору економіки напряму пов'язано із поліпшенням фінансового стану діяльності державних підприємств України та можливістю виконання покладених на них відповідних соціально-економічних функцій.

Незважаючи на здійснення трансформаційних ринкових перетворень частка підприємств державної форми власності у загальній кількості всіх суб'єктів господарювання є доволі значною. Однак, слід відмітити, що ефективність їх функціонування є вкрай низькою, що характеризується незначною питомою вагою прибуткових підприємств у державному секторі економіки.

Дослідження основних концептуальних засад функціонування державного сектору економіки і безпосередньо державних підприємств представлено в наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців як: Білик М. Д., Боярко І. М., Геєць В. М., Дейнека О. В., Дехтяр Н. А., Єфименко Т. І., Камишанська М. О., Кудряшов В. П., Люта О. В., Мотриченко В. М., Пігуль Н. Г., Стігліц Дж.Ю., Рожко О. Д. та ін. Однак, незважаючи на досить високий рівень та ґрунтовний характер опрацювання даного питання, на нашу думку, залишається актуальним питанням дослідження фінансових відносин у сфері функціонування державних підприємств та їх ефективності в сучасному економічному середовищі.

1.1. Державні підприємства: їх роль та значення в сучасних умовах економічного розвитку

У сучасних умовах державний сектор економіки є важливим і вкрай необхідним елементом ринкової економіки та умовою успішного розвитку суспільного виробництва. В системі державного сектору економіки державні підприємства виконують різноманітні економічні та соціальні функції, направлені на створення та споживання суспільних благ, які не можуть бути виконані приватним сектором за рядом об'єктивних причин.

Дослідження необхідності існування державних підприємств необхідно розпочинати із визначення сутності, сфер діяльності та функцій державних підприємств.

Слід відмітити, що автор Мотриченко В. М. зазначає, що державне підприємство є самостійним суб'єктом господарювання, заснованим на державній (повній або неповній) формі власності, який здійснює виробництво товарів, у т. ч. суспільних благ, надання послуг, виконує науково-дослідну та комерційну (некомерційну) діяльність з метою досягнення економічного та соціального ефекту в країні.

Під державним підприємством Пігуль Н. Г. і Люта О. В., розуміють самостійний господарюючий суб'єкт, діяльність якого заснована на державній власності, яке здійснює

виробництво товарів, надання послуг та суспільних благ, здійснює науково-дослідну та комерційну або некомерційну діяльність з метою отримання прибутку або задоволення суспільних потреб [18]. Вищезазначені поняття дещо схожі за соєю сутністю і в основу їх сутності покладено ознака державних підприємств за метою та характером створення, а також належністю до державної форми власності.

Дещо інше визначення надає автор Удовицька Є. А., яка вважає, що державне підприємство – це самостійна господарська одиниця – юридична особа, заснована на власності, що належить державі, і передається на правах господарського ведення або оперативного управління, та функціонує в різних галузях народного господарства [17]. Дане трактування визначає приналежність державного підприємства з позиції правового режиму розпорядження державним майном.

Рожко О. Д. зазначає, що державне підприємство – це самостійна господарська одиниця з правами юридичної особи, яка функціонує на основі державної форми власності у різних галузях народного господарства [13].

Правовий статус державного підприємства закріплено Господарським кодексом України, відповідно до якого державне підприємство є підприємством, що діє на основі державної власності [3]. Слід також зазначити, що в правовій термінології при визначенні статусу державних підприємств застосовується поняття «підприємство державного сектору економіки». При цьому в Господарському кодексі України також вживається термін «суб'єкти господарювання державного сектору економіки». Суб'єктами господарювання державного сектора економіки є суб'єкти, що діють на основі лише державної власності, а також суб'єкти, державна частка у статутному фонді яких перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів [3]. Однак, не всі суб'єкти господарювання державного сектору економіки є державними підприємствами.

Отже, на нашу думку, державні підприємства це унітарні або корпоративні суб'єкти господарювання державної форми власності, що створюються в різних сферах економіки з метою одержання прибутку, а в разі здійснення некомерційної діяльності – задоволення суспільних потреб.

Інформаційна складова визначення статусу державних підприємств наведена на рисунку 1.

Державне підприємство створюється для виробництва товарів, виконання робіт та надання послуг і суспільних благ, здійснення науково-дослідної та інших видів діяльності й передбачає отримання прибутку або задоволення суспільних потреб.

Основною метою діяльності державних підприємств є здійснення пріоритетних загальнодержавних науково-виробничих і науково-технічних програм, подальша розбудова виробничої та соціальної інфраструктури, необхідної для нормального функціонування та розвитку соціально-економічної системи держави.

Окрім даної мети державні підприємства можуть також переслідувати й інші цілі, а саме: підтримку цілісності суспільного відтворювального процесу; забезпечення реалізації державних реформ; гарантування соціальних стандартів населенню; забезпечення національної безпеки і оборони; охорона навколишнього природного середовища та ін.

Держава здійснює права власника через уповноважені органи державної влади. Суб'єктами державної власності є Кабінет Міністрів України як найвищий орган, що визначає об'єкти управління державної власності, стосовно яких виконує функції з управління, а також об'єкти управління державної власності, повноваження з управління якими передаються іншим суб'єктам управління; Фонд державного майна України; міністерства та інші органи виконавчої влади (уповноважені органи управління); органи, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами; державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації (господарські структури); юридичні та фізичні особи, які виконують функції з

управління корпоративними правами держави; Національна академія наук України, галузеві академії наук [3].

Рисунок 1 – Інформаційна складова визначення статусу державного підприємства

Специфічною рисою діяльності державних підприємств є те, що держава або контрольовані нею установи володіють часткою капіталу, достатньою для контролю за їх діяльністю.

Об'єктами державного підприємства найчастіше стають ті види господарської діяльності, які потребують значних обсягів інвестицій, мають тривалі терміни його окупності та де приватні чи колективні підприємства не можуть забезпечити достатньої норми прибутку для розширеного відтворення. Так, автор Колганов А. І. вважає, що до сфери державного підприємництва повинні входити ті сектори сфери послуг, де приватному підприємцю в багатьох випадках важко отримати зовнішні соціальні та економічні ефекти від надання даних послуг (освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення); галузі, в яких з певним причин мікроекономічні показники ефективності суттєво відхиляються від макроекономічних; галузі з довгим циклом відтворення капіталу (видобування корисних копалин, металургія, енергетика, залізничний транспорт, важке машинобудування), важливі для національної економіки експортоорієнтовані галузі, новостворені галузі (атомні електростанції), виробництво зброї, організація культурних заходів, які обумовлені соціально-політичними міркуваннями [6]. Окрім того, до сфери діяльності державних підприємств необхідно віднести чисті суспільні блага (розвиток генної інженерії), квазісуспільних благ (послуги виробничої та соціальної інфраструктури), змішаних і приватних благ (зерно, селекція тощо) [8].

Отже, на сьогоднішній день державний сектор економіки охоплює базові стратегічні галузі виробництва без яких неможливе нормальне функціонування всього

народногосподарського комплексу, зокрема: оборонну промисловість; інфраструктурну сферу (порти, залізничні колії, аеропорти, нафто-, газо-, продуктопроводи, лінії електропередач тощо); зв'язок; підприємства, що виготовляють гроші, документи, цінні папери, державні символи та знаки, в тому числі нагороди; підприємства, що надають комунальні послуги [2].

Перевагою державних підприємств є їхня здатність поєднувати державний контроль та приватну ініціативу, можливість господарювання в кризовий період, протистояння внутрішнім та зовнішнім загрозам, захист національних інтересів тощо [8].

Досліджуючи функції державних підприємств, необхідно відмітити, що їх можна поділити на загальні та специфічні. До загальних функцій діяльності державних підприємств більшість науковців відносить функції, що виконують всі підприємницькі структури незалежно від форм власності, а саме: загальноекономічну, ресурсну, інноваційну, соціальну, організаторську та зовнішньоекономічну [8]. Специфічними функціями, що допомагають реалізувати цілі й мету функціонування державних підприємств є: управлінська, регіональна, стратегічна, інтегративна. Характеристика основних функцій державних підприємств наведена в табл. 1.

Таблиця 1 – Види та характеристика функцій державних підприємств

Вид	Характеристика
Загальні функції	
Загально-економічна	спрямована на виробництво товарів і послуг, яка проводиться виключно державними підприємствами для задоволення потреб споживачів
Ресурсна	передбачає ефективне використання матеріальних і нематеріальних ресурсів: трудових, земельних, природних ресурсів, засобів виробництва, наукових досягнень, творчості й таланту
Інноваційна	пов'язана з використанням та комбінуванням у процесі господарської діяльності нових ідей, засобів і чинників виробництва для досягнення поставлених цілей
Соціальна	соціальне забезпечення працівників різними видами соціальної допомоги, сплата внесків у соціальні державні фонди
Організаторська	можливість самостійного ухвалення рішення щодо диверсифікації діяльності, формування стилю управління, зміни стратегії діяльності, створення господарських об'єднань
Зовнішньоекономічна	участь у міжнародному поділі праці, здійснення спільної виробничої, науково-технічної діяльності та співробітництво з іноземними партнерами
Специфічні функції	
Управлінська	здійснення управлінської діяльності в межах підпорядкування даного підприємства
Стратегічна	забезпечення провідних позицій держави на світовому ринку (забезпечення конкурентоспроможності держави, захист національних інтересів держави)
Регіональна	необхідність оптимального розміщення продуктивних сил на території країни, комплексного використання ресурсів, невілювання нерівномірності техніко-економічного розвитку, підтримку розвитку депресивних регіонів
Інтегративна	забезпечення цілісності економіки держави (керованості, підзвітності, рівноправності суб'єктів господарювання)

Створення та функціонування державних підприємств базуються на таких критеріях: наявність статусу юридичної особи; ліцензування, патентування і квотування; сертифікація і стандартизація; наявність державного замовлення; система державних закупівель товарів і послуг; безстрокове існування; повне або часткове бюджетне фінансування; цільова спрямованість діяльності; використання нормативів і лімітів; регулювання цін і товарів;

централізація менеджменту; бюджетні інструменти підтримки економіки; державний контроль за діяльністю підприємства.

Господарська діяльність державних підприємств реалізується в наступних сферах:

– сфера безпосередньої підприємницької діяльності (функціонування державних підприємств, як суб'єктів господарювання, що мають на меті отримання прибутку; створення позитивного іміджу держави);

– сфера, що обумовлена державною власністю (власність на природні ресурси та надра; природні монополії в галузях електроенергетики, транспорту, газопостачання тощо; фундаментальна наука);

– соціальна сфера, що впливає зі соціальної функції держави (бюджетні установи у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, соціального захисту та соціального забезпечення населення);

– сфера державного контролю (інституції державного управління, національної оборони та безпеки, контролю, судочинства).

У сучасних умовах роль і значення державних підприємств визначається наступними особливостями:

– їх функціонування пов'язано з можливістю виконання покладених на державу функцій, забезпечення правового функціонування ринкового механізму, стабілізацію макроекономічних коливань;

– надання суспільних благ, товарів і послуг, виробництво яких потребують значних обсягів фінансових ресурсів або виробництво яких не є привабливим для приватного сектора, в наслідок низької норми прибутковості;

– розробка і виготовлення продукції, що перебуває в сфері інтересів країни та гарантує відповідний рівень національної безпеки;

– створення нових робочих місць та надання соціального захисту та гарантій працівникам;

– підтримка національних інтересів за стратегічними та пріоритетними сферами діяльності, форма захисту економіки від експансії іноземного капіталу з метою мінімізації негативного зовнішнього впливу;

– державні підприємства є також одним із дієвих інструментів впливу держави на внутрішні негативні загрози розвитку економіки та подолання кризових явищ;

– виступають впливовим інструментом державного регулювання цін на внутрішньому ринку, більш м'якою формою становлення цінової рівноваги з метою забезпечення захисту найбільш соціально вразливих верств населення;

– зберігають роль в тих капіталомістких галузях, де приватний капітал внаслідок недостатнього його накопичення не може забезпечити створення відповідних за масштабами і рівнем застосування сучасних інноваційних технологій виробництва;

– виконання функцій стабільного джерела доходів державного бюджету за рахунок сплати податків, зборів та обов'язкових платежів державними підприємствами.

Основні класифікаційні ознаки державних підприємств визначають особливості організації та форми управління їхніми фінансами (табл. 2).

Таблиця 2 – Види та класифікація державних підприємств

Ознака	Вид
Спосіб утворення та формування статутного капіталу	Унітарні
	Корпоративні
Цілі та характер діяльності	Комерційні
	Некомерційні
Юридична самостійність	Державне підприємство, що має статус юридичної особи
	Державне підприємство без статусу юридичної особи
Ступінь автономії	Державне підприємство приватного (комерційного) права
	Державне підприємство публічного права

Організаційно-правовою формою	Державне підприємство
	Акціонерне товариство
	Товариство з обмеженою відповідальністю
	Державне господарське об'єднання
Правовий режим по відношенню до державного майна	Державне підприємство на праві господарського відання
	Державне підприємство на праві оперативного управління
Положення на ринку	Стратегічно важливе підприємство
	Стратегічно важливе підприємство-монополіст
	Підприємство-монополіст
	Природний монополіст
Метод фінансування	Функціонує на основі бюджетного (кошторисного) фінансування
	Функціонує на основі комерційного розрахунку
	Функціонує на основі неприбуткової діяльності
Частка державного капіталу в статутному капіталі	Частка державного капіталу 100 %
	Частка державного капіталу від 75 до 100 %
	Частка державного капіталу від 50 до 75 %
	Частка державного капіталу від 25 до 50 %
	Частка державного капіталу менше 25 %
Кількість працюючих та обсяг валового доходу від реалізації продукції	Малі підприємства
	Середні підприємства
	Великі підприємства
Інституційні сектори економіки	Державні нефінансові корпорації
	Фінансові корпорації
	Сектор загального державного управління
	Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства

Класифікація державних підприємств за різними ознаками дозволить більш об'єктивно визначити внесок державного сектора у формування фінансових ресурсів держави, дослідити його соціальну значимість та внесок державних структур у збереження виробничого потенціалу країни.

Таким чином, держава вирішує багато економічних і соціальних завдань, пов'язаних з реалізацією ключових загальнонаціональних проблем, підтримуючи та стимулюючи створення та розвиток державних підприємств через: створення цілісності суспільного відтворювального процесу і згладжування циклічних економічних коливань; забезпечення структурних економічних трансформацій; функціонування соціальної інфраструктури; охорону навколишнього природного середовища; проведення регіональної політики; формування нових технологічних укладів.

1.2. Особливості організації фінансових відносин підприємств державного сектору економіки

Подальший розвиток підприємств державного сектору економіки залежить від ефективної та дієвої організації фінансових відносин.

Досліджуючи визначення поняття фінансів державних підприємств, слід зазначити, що в сучасній літературі, переважна більшість науковців використовує загальноприйняті підходи до трактування сутності даної категорії, а саме через призму фінансів підприємств, оскільки вони окремо не виділяються у складі фінансової системи держави.

Так, Суторміна В. Н. зазначає що фінанси державних підприємств і корпорацій це система економічних відносин між державними підприємствами і державою, з одного боку, і між державними і приватними підприємствами, з іншого боку, з приводу виробництва, обміну, розподілу і споживання виготовленого продукту у вартісній формі [16].

Автор Нестеренко А. С. вважає, що з фінансово-правової точки зору фінанси державних підприємств є особливою ланкою у сфері децентралізованих фінансів фінансової системи. Окрім того, вони характеризуються публічним змістом та регулюванням [9].

У своїх працях автор Боярко І. М., Дехтяр Н. А., Дейнека О. В. розглядають фінанси державного сектора економіки як економічну категорію, а саме: як систему економічних відносин з приводу формування та розподілу фінансових ресурсів суб'єктів державного сектора економіки для забезпечення їх ефективного розвитку, задоволення соціально-економічних потреб суспільства та дотримання належного рівня національної безпеки [2].

Отже, на нашу думку, фінанси державних підприємств характеризують систему економічних відносин, що виникають в процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів на підприємствах з державним капіталом для забезпечення ефективного розвитку їх на всіх стадіях життєвого циклу.

Необхідно відмітити, що фінанси державних підприємств як складова суб'єктів державного сектора мають певні особливості організації: по-перше, здійснюють виробництво і обмін матеріальними та нематеріальними активами, що супроводжується відповідними грошовими розрахунками; по-друге, передбачають побудову відповідних взаємовідносин з іншими суб'єктами економіки, що є характерним для економічних відносин.

Основним призначенням фінансів державних підприємств є створення та використання децентралізованих (корпоративних) фондів фінансових ресурсів, необхідних для здійснення безперервного процесу виробництва й відтворення, забезпечення їх ефективного розвитку, задоволення соціально-економічних потреб суспільства та дотримання належного рівня національної безпеки.

Суб'єктами фінансових відносин виступають: державні органи влади й управління, органи місцевого самоврядування, державні підприємства, інші суб'єкти господарювання, домогосподарства.

Об'єктом фінансових відносин державних підприємств, як і підприємств інших форм власності, є процеси розподілу вартості доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), а інструментом їх реалізації є фінансові ресурси.

Джерела формування фінансових ресурсів державних підприємств відповідно до організаційно-правової форми наведено в табл. 3.

Специфічною ознакою формування власних фінансових ресурсів державних підприємств є те, що в основному, вони належать державі та надходять в результаті перерозподілу державних коштів. Звичайно, суб'єкти господарювання, основною метою функціонування яких є отримання прибутку, поповнюють власні фінансові ресурси завдяки результатам своєї діяльності: доходами і чистим прибутком. Також можуть залучати фінансові ресурси у вигляді державних дотацій, державних субсидій, державних інвестицій, а державні корпоративні товариства мають можливість також поповнити фінансові ресурси за рахунок емісії корпоративних прав. У свою чергу, державні комерційні підприємства та державні корпоративні товариства у випадку дефіциту фінансових ресурсів можуть отримувати кредитні ресурси. Позикові фінансові ресурси державного підприємства формуються за рахунок кредитів, а саме: банківського, державного, комерційного, лізингового; коштів від емісії облігацій та векселів тощо. Необхідно відмітити, що державні підприємства мають значно більші можливості в отриманні довгострокових державних кредитів на пільгових умовах та залучати на партнерській основі кошти приватного бізнесу з метою реалізації великомасштабних і капіталомістких проектів.

Особливістю державних підприємств є можливість здійснювати свою діяльність на некомерційній основі, що дозволяє таким суб'єктам господарювання повністю реінвестувати отриманий прибуток у оновлення та модернізацію виробництва.

Таблиця 3 – Джерела формування фінансових ресурсів підприємств державної форми власності

Організаційно-правова форма	Джерела формування фінансових ресурсів		
	власні	залучені	позикові

Державні унітарні: в т. ч.: - державні комерційні підприємства	Статутний капітал (державні кошти та майно). Амортизаційні відрахування. Чистий прибуток. Кошти від продажу основних фондів	Бюджетні асигнування. Бюджетні субсидії. Державні дотації. Бюджетні інвестиції	Емісія корпоративних облігацій. Кредити, під гарантію уряду
- казенні підприємства	Статутний капітал (державні кошти та майно). Цільові кошти, одержані з Державного бюджету України. Амортизаційні відрахування. Чистий прибуток	Бюджетні субсидії. Державні дотації. Бюджетні інвестиції	Кредити, під гарантію уряду
Державні корпоративні товариства	Статутний капітал (державні кошти та майно). Чистий прибуток. Амортизаційні відрахування	Бюджетні асигнування. Емісія корпоративних прав. Бюджетні субсидії. Державні дотації. Бюджетні інвестиції	Емісія корпоративних облігацій. Банківські кредити

Також державні підприємства мають значно більший плановий період у порівнянні з суб'єктами приватної форми власності, що в свою чергу, дозволяє зосередитися на виконанні довгострокових стратегічних цілей, оскільки динамічність зовнішнього оточення не справляє значного впливу на результати їх господарської діяльності.

Необхідно відмітити, що система фінансових відносин державних підприємств включає ті ж самі фінансові відносини, що і інші суб'єкти господарювання, оскільки характер і напрямки господарської та фінансової діяльності не залежать від форми власності.

Фінансові відносини державного підприємства в залежності від їх економічного змісту поділяються на: внутрішні та зовнішні. Так, система внутрішніх фінансових відносин державного підприємства включає наступні сфери: із засновниками і власниками (у процесі формування статутного капіталу, отримання частини прибутку на вкладений капітал); з його структурними підрозділами (з приводу фінансування витрат, оборотних коштів, розподілу і використання прибутку); із працівниками (з приводу формування фонду оплати праці, матеріального заохочення та стимулювання, утримання податків і відрахувань до державних цільових фондів, утримання штрафів і компенсацій за спричинений матеріальний збиток, виплати відсотків за облігаціями і дивідендами за акціями, фінансування соціально-культурних заходів).

У систему зовнішніх фінансових відносин державних підприємств включаються відносини: з державою (з приводу перерозподілу власних фінансових ресурсів відповідно до чинного законодавства про оподаткування під час сплати податків, зборів та обов'язкових платежів до бюджету, формування державних цільових фондів, фінансування з бюджету, надходження коштів державних цільових фондів, виконання державних програм, надання підприємствам податкових пільг, застосування штрафних санкцій); з банками (з приводу розрахунково-касового обслуговування, зберігання коштів на депозитах, отримання і погашення кредитів, отримання і сплати відсотків, купівлі і продажу валюти, надання інших банківських послуг); із галузевими органами, куди входить підприємство (під час формування, розподілу і використання централізованих цільових фондів і резервів, фінансування цільових галузевих програм, науково-дослідних робіт, надання фінансової допомоги); із фінансовою інфраструктурою (у разі розміщення власних цінних паперів та інвестування тимчасового вільних коштів у цінні папери; під час страхування майна, взаємодія в процесі приватизації).

Оскільки фінанси державного підприємства тісно пов'язані з фінансовою системою держави та становлять її невід'ємну частину, тому вони мають більш складну систему зв'язків з державою ніж підприємства інших форм власності (рис. 2).

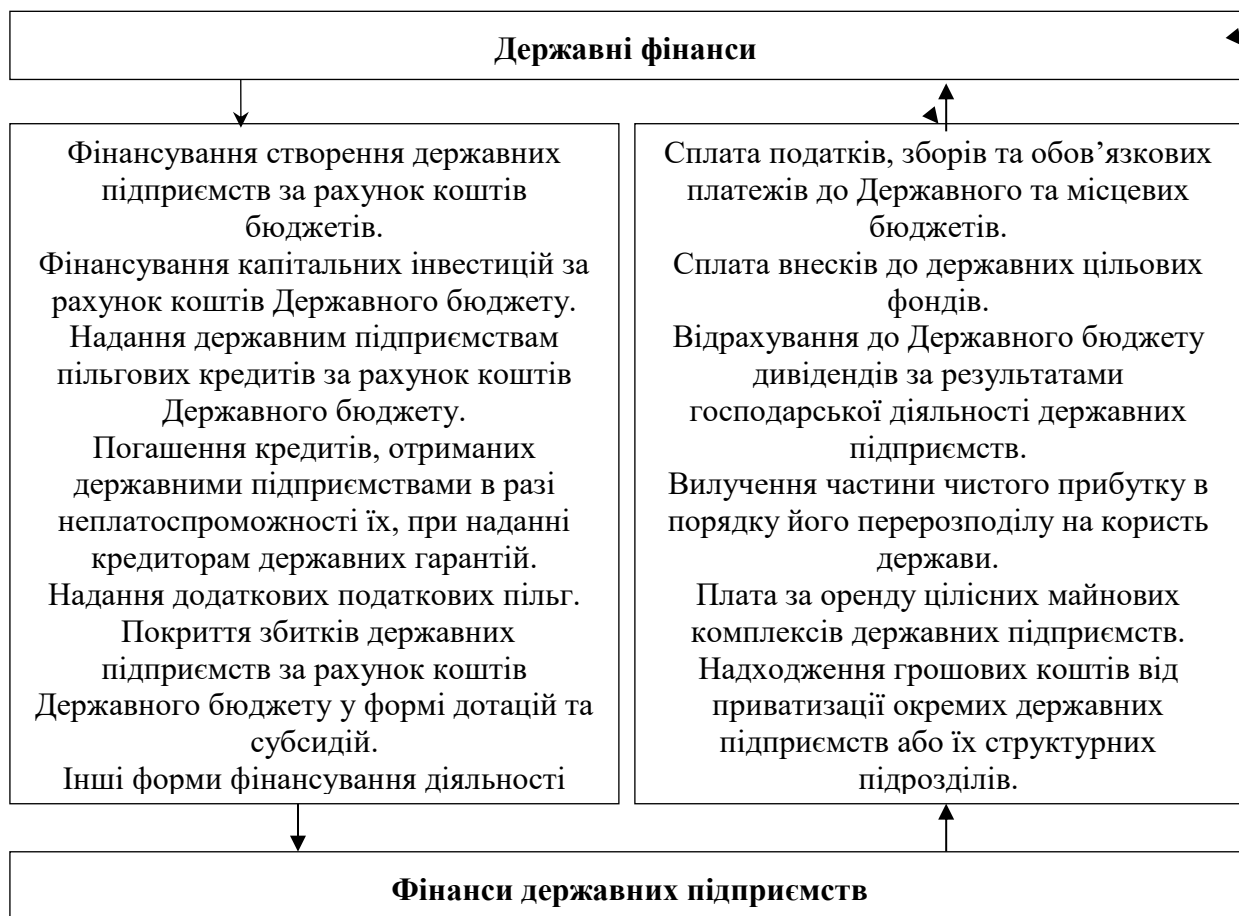

Рисунок 2 – Схема фінансових взаємозв'язків між державними фінансами та державними підприємствами

Фінанси державних підприємств виконують наступні функції (табл. 4).

Таблиця 4 – Функції фінансів державних підприємств

Функція	Характеристика
Розподільча	формування централізованих фондів грошових коштів, перерозподіл фінансових ресурсів між матеріальною та нематеріальною сферами
Забезпечувальна	формування фондів фінансових ресурсів, підтримка стратегічних та пріоритетних галузей економіки, забезпечення соціальних гарантій населення
Контрольна	контроль за формуванням і використанням фінансових ресурсів
Фіскальна	спрямована на поповнення дохідної частини Державного та місцевих бюджетів
Регулююча	спирається на фіскальне спрямування частини фінансових ресурсів у країні відповідно до встановлених пріоритетів

Діяльність державних підприємств регламентується Господарським кодексом України та іншими законодавчо-нормативними актами, що визначають правові основи функціонування кожного окремого державного підприємства.

Згідно Господарського кодексу в Україні виділяють державні унітарні підприємства. Слід зазначити, що унітарні підприємства найбільш яскраво відображають особливості функціонування державних підприємств та управління ними.

Найменування державного унітарного підприємства повинно містити слово «державне підприємство» та вказівку на орган державної влади, до сфери управління якого входить дане підприємство.

Державне унітарне підприємство – це таке підприємство унітарного типу, яке діє на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, створюється в розпорядчому порядку компетентним органом державної влади і входить до сфери його управління.

Основні характеристики діяльності державних унітарних підприємств наведено в табл. 5.

Таблиця 5 – Характеристика державного унітарного підприємства

Ознака	Державне унітарне підприємство
Форма власності	Державна
Засновник	Орган державної влади (міністерства, служби, інші підпорядковані Кабінету Міністрів України центральні органи влади)
Правовий режим діяльності	Статут, який фіксується при реєстрації
Майно	Перебуває у державній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (державне комерційне підприємство) чи праві оперативного управління (казенне підприємство)
Статутний капітал	Утворюється органом, до сфери управління якого воно входить, до реєстрації його як суб'єкта господарювання
Відповідальність	Не несе відповідальності за зобов'язаннями власника та органу влади, до сфери управління якого воно входить. Збитки, завдані унітарному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду
Орган управління	Керівник підприємства, який призначається (обирається) органом, до сфери управління якого належить підприємство, або наглядова рада цього підприємства (у разі її утворення) і є підзвітним органу, який його призначив (обрав)

Державні унітарні підприємства діють як державні комерційні підприємства та казенні підприємства.

Державне комерційне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, діє на основі статуту на принципах підприємництва і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому на праві господарського відання майном.

Статутний капітал державного комерційного підприємства утворюється уповноваженим органом, до сфери управління якого воно належить. Розмір статутного капіталу державного комерційного підприємства встановлюється зазначеним уповноваженим органом.

Майно державного комерційного підприємства закріплюється за ним на праві господарського відання.

Держава та орган, до сфери управління якого входить державне комерційне підприємство, не несуть відповідальності за його зобов'язаннями, крім випадків, передбачених чинним законодавством.

Державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворене у державне акціонерне товариство, 100 відсотків акцій якого належать державі, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Організація фінансово-господарської діяльності державних комерційних підприємств має ряд особливостей:

1) обов'язковість приймати та виконувати доведені до нього в установленому законодавством порядку державні замовлення, враховувати їх при формуванні виробничої програми, визначенні перспектив свого економічного і соціального розвитку та виборі контрагентів, а також складати і виконувати річний та з поквартальною розбивкою фінансовий план на кожен наступний рік;

2) основним плановим документом державного комерційного підприємства є фінансовий план, відповідно до якого підприємство отримує доходи і здійснює видатки, визначає обсяг та спрямування коштів для виконання своїх функцій протягом року відповідно до установчих документів;

3) неможливість безоплатно передавати належне їм майно іншим юридичним особам чи громадянам, крім випадків, передбачених законодавством;

4) кошти, одержані від продажу майнових об'єктів, що належать до основних фондів державного комерційного підприємства, використовуються відповідно до затвердженого фінансового плану, якщо інше не передбачено законодавством. Кошти, одержані від продажу нерухомого майна, за вирахуванням балансової (залишкової) вартості такого майна, якщо інше не встановлено законодавством, зараховуються до загального фонду Державного бюджету України;

5) списання з балансу не повністю амортизованих основних фондів, а також прискорена амортизація основних фондів державного комерційного підприємства можуть проводитися лише за згодою органу, до сфери управління якого входить дане підприємство;

6) утворення за рахунок прибутку (доходу) спеціальних (цільових) фондів, призначених для покриття витрат, пов'язаних з їх діяльністю: амортизаційний фонд; фонд розвитку виробництва; фонд споживання (оплати праці); резервний фонд; інші фонди, передбачені статутом підприємства. Порядок використання цих фондів визначається відповідно до затвердженого фінансового плану;

7) розподіл прибутку (доходу) здійснюється відповідно до затвердженого фінансового плану. В фінансовому плані затверджуються суми коштів, які направляються державі як власнику і зараховуються до Державного бюджету України;

8) обов'язкове проведення ревізії фінансово-господарської діяльності у разі зміни керівника державного комерційного підприємства.

Органи, до сфери управління яких відносяться державні комерційні підприємства, до 15 липня року, що передує плановому, надають Кабінету Міністрів України інформацію про обсяги перерахування прибутку державних комерційних підприємств для їх врахування при формуванні державного бюджету.

Казенне підприємство, як різновид державного унітарного підприємства, призначене для задоволення певних державних або соціальних потреб, не має на меті отримання прибутку. Таке підприємство покликане виконувати особливі економічні та соціальні функції в системі господарювання, а саме функції товаровиробника, який задовольняє суспільні потреби у продукції, товарах, роботах, послугах.

Казенні підприємства створюються у галузях економіки, в яких:

– законодавством дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам;

– основним (понад п'ятдесят відсотків) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава;

- за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів;
- переважаючим (понад п'ятдесят відсотків) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, як правило, не може бути рентабельним;
- приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законодавством.

Казенне підприємство є юридичною особою, має відповідні рахунки в установах державного банку, печатку із своїм найменуванням.

Казенні підприємства є підприємствами у яких 100 %-вий статутний капітал перебуває у державній власності. Так, на відміну від державного комерційного підприємства, яке створюється органом державної влади, казенне підприємство створюється за рішенням Кабінету Міністрів України. У рішенні про створення казенного підприємства визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється. Реорганізація і ліквідація казенного підприємства проводяться відповідно до вимог чинного законодавства за рішенням органу, до компетенції якого належить створення даного підприємства.

Обмежений характер діяльності підприємств проявляється і в їхніх правах власності. Так, майно казенного підприємства закріплюється за ним на праві оперативного управління в обсязі, зазначеному в статуті підприємства.

Слід зазначити, що казенне підприємство не має права відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном, що належить до основних фондів, без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно входить. Також, орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна, і має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень.

Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, затверджує статут підприємства, призначає його керівника, дає дозвіл на здійснення казенним підприємством господарської діяльності, визначає види продукції (робіт, послуг), на виробництво та реалізацію якої поширюється зазначений дозвіл. Казенні підприємства здійснюють господарську діяльність відповідно до виробничих завдань органу виконавчої влади і реалізують вироблену продукцію за цінами (тарифами), що визначаються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, при цьому така реалізація організовується самостійно, як і виробництво цієї продукції (робіт, послуг).

Джерелами формування майна казенного підприємства є: державне майно, передане підприємству відповідно до рішення про його створення; кошти та інше майно, одержані від реалізації продукції (робіт, послуг) підприємства; цільові кошти, виділені з Державного бюджету України; кредити банків; частина доходів підприємства, одержаних ним за результатами господарської діяльності, передбачена статутом; інші джерела, не заборонені законодавством.

Необхідно зазначити, що казенне підприємство одержує кредити для виконання статутних завдань під гарантію органу, до сфери управління якого входить підприємство. Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Порядок розподілу та використання прибутку (доходу) казенного підприємства визначається фінансовим планом, який затверджується у чинному законодавстві порядку для державних комерційних підприємств.

Отже, казенне підприємство зобов'язано: забезпечувати виробництво та поставку продукції відповідно до державного контракту і укладених договорів; забезпечувати

своєчасну сплату податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджету та до державних цільових фондів; забезпечувати цільове використання закріпленого за ним майна та виділених державних коштів; здійснювати будівництво, реконструкцію, модернізацію, капітальний ремонт основних фондів, а також забезпечувати своєчасне освоєння нових виробничих потужностей; забезпечувати раціональне та економне використання фонду споживання і проводити своєчасні розрахунки з працівниками підприємства; виконувати норми і вимоги щодо охорони довкілля, раціонального використання й відтворення природних ресурсів та забезпечення національної безпеки.

Таким чином, фінансові відносини державних підприємств мають власну специфіку їх організації, що пов'язано з належністю цих суб'єктів господарювання до державної форми власності, метою їх створення та функціонування.

1.3. Оцінка результатів діяльності державних підприємств України

На основі проведеного дослідження сутності та специфіки функціонування суб'єктів державного сектора економіки, нами було доведено доцільність, необхідність та вагомість їх існування в сучасній вітчизняній економіці. З огляду на особливості організації фінансових відносин на підприємствах державної форми власності виникає потреба в оцінюванні показників результативності їх діяльності.

При розгляді даного питання першочергово необхідно проаналізувати динаміку складу та структури суб'єктів державного сектора економіки (табл. 6).

Таблиця 6 – Кількість підприємств державного сектора економіки України, од. [10, 11]

Показник	Рік					Відхилення 2015 р. до 2011 р., +/-
	2011	2012	2013	2014	2015	
Усього юридичних осіб	1043595	1067599	1100278	1072945	1121347	77752
Кількість державних підприємств	4612	4519	4395	4042	4019	-593
Кількість казенних підприємств	45	38	33	32	33	-12
Кількість господарських товариств, із 100 % часткою державної власності у статутному капіталі	151	150	150	157	156	5
Кількість господарських товариств, які мають у статутному капіталі державну частку від 50 % до 100 %	138	123	124	120	116	-22
Кількість господарських товариств, які мають у статутному капіталі державну частку від 25 % до 50 %	186	173	149	153	141	-45
Кількість господарських товариств, які мають у статутному капіталі державну частку менше 25 %	197	183	148	139	135	-62
Частка суб'єктів державного сектора в загальній кількості суб'єктів господарювання, %	0,51	0,49	0,45	0,43	0,41	-0,1

Слід відмітити, що протягом аналізованого періоду намітилася стійка тенденція до

зростання кількості суб'єктів господарювання в цілому по економіці України, в той же час, обсяги державного сектору економіки з кожним роком зменшуються і, відповідно, знижується частка суб'єктів даного сегменту. Так, протягом 2011-2015 рр. частка суб'єктів державного сектора в загальній структурі суб'єктів господарювання скоротилася на 0,1 % і на кінець періоду склала лише 0,41 %. Результати проведеного дослідження засвідчують суттєве скорочення чисельності державних підприємств, кількість яких в 2015 р. складає 4019 од., що на 593 підприємств менше порівняно з 2011 р.

Наступною складовою суб'єктів державного сектора є казенні підприємства. До їх складу належать об'єкти стратегічного значення, науково-дослідницькі та проектні центри, виробники військової продукції, компанії з випуску протезів та ортопедичних пристроїв. Так, кількість казенних підприємств у 2015 році складає 33 об'єкта, що на 12 одиниць менше порівняно з 2011 р.

Слід також відмітити, що держава має великий портфель корпоративних прав, який накопичується у процесі реформування власності починаючи з 1992 р. і на кінець 2015 року він включає 548 пакетів акцій. Проте, в останні роки намітилася тенденція до зменшення розміру державного корпоративного сектору. Протягом досліджуваного періоду їх чисельність скоротилася на 127 товариств. В той же час, звертає увагу тенденція щодо зростання кількості господарських товариств, статутний капітал яких 100 % сформований за рахунок ресурсів держави.

Для оцінки економічного потенціалу державного сектору економіки та виявлення його функціональної ролі велике значення мають показники, що фіксують масштаби прямої державної участі в підприємницькій діяльності (табл. 7).

Таблиця 7 – Фінансові результати діяльності державних підприємств* за 2011-2015 рр., млрд. грн. [10]

Показник	Рік					Відхилення 2015 р. до 2011 р., +/-
	2011	2012	2013	2014	2015	
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	366,77	202,97	31,40	278,62	446,39	79,62
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	317,18	181,84	29,44	259,67	372,76	55,57
Валовий прибуток/збиток	49,58	21,13	1,96	18,96	73,63	24,05
Фінансовий результат від операційної діяльності	24,79	8,41	0,50	-63,05	29,78	4,99
Фінансовий результат до оподаткування	29,91	-1,54	-0,19	-106,01	5,80	-24,12
Чистий прибуток (збиток)	18,14	-6,45	-0,50	-110,59	1,45	-16,69

* Інформація по суб'єктам господарювання державного сектору економіки, які звітували про виконання фінансових планів

Як свідчать наведені дані, зростання обсягу чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), собівартості реалізованої продукції та валового прибутку засвідчує про нарощення розмірів виробництва та продажу продукції суб'єктами державного сектору економіки. Так, на кінець 2015 р. чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) склав 446,39 млрд. грн., що майже на 22 % перевищує показник 2011 р. та на 60 % – 2014 р. Позитивним моментом є те, що в 2015 р. темп зростання собівартості реалізованої продукції є меншим ніж темп зростання чистого доходу і складає порівняно з 2011 р. – 17,5 %, а з 2014 р. – 43,6 %. Господарська діяльність державних підприємств протягом досліджуваного періоду забезпечувала отримання прибутку, про що свідчить додатне значення показника валового

прибутку, який в 2015 р. склав 73,63 млрд. грн., що на 48 % перевищує показник 2011 р. і майже на 300% більше прибутку отриманого за результатами 2014 р.

Слід відмітити, що протягом досліджуваного періоду лише в 2011 та 2015 роках суб'єктами державного сектору було отримано додатній фінансовий результат (чистий прибуток). Обсяг чистого прибутку у 2015 році становить 1,45 млрд. грн., що на 16,69 млрд. грн. менше порівняно з результатами 2011 р. За даними експертів до числа найбільш прибуткових державних підприємств України за підсумками фінансово-господарської діяльності 2015 р. слід віднести наступні: ПАТ «Аграрний фонд», ДП «Антонов», ДП НАЕК «Енергоатом», ДП «Іллічівський морський торговельний порт», ПАТ «Харківобленерго», ДП «Міжнародний аеропорт «Бориспіль», ПАТ «Хмельницькобленерго», ДП «Маріупольський морський торговельний порт», ПАТ «Одеський морський торговельний порт», ПАТ «Одеський припортовий завод», ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України», ДП «Адміністрація морських портів України», ПАТ «Турбоатом», ПАТ «Укргідроенерго», Державне підприємство обслуговування повітряного руху України, ДП «Морський торговельний порт «Южний» та інші.

В той же час, значна кількість державних підприємств є збитковими, що справляє негативний вплив на загальну результативність їх функціонування. Так, за підсумками 2015 року збиток отримали такі суб'єкти державного сектора економіки як: ПАТ «Центренерго», ДП «Вугілля України», ДП «Харківське державне авіаційне виробниче підприємство», НАК «Нафтогаз України», ПАТ «Автомобільні дороги України», ПАТ «Укрзалізниця», ДП «Укренерго» та інші.

Важливим аспектом організації фінансових відносин державних підприємств є процес розподілу отриманого прибутку (табл. 8).

Таблиця 8 – Розподіл чистого прибутку державними підприємствами* протягом 2011-2015 рр., млрд. грн. [10]

Показник	Рік					Відхилення 2015 р. до 2011 р., +/-
	2011	2012	2013	2014	2015	
Відрахування частини чистого прибутку до державного бюджету, т. ч. на виплату дивідендів	2,50	1,16	0,00	6,41	5,75	3,25
Розвиток виробництва	8,69	5,49	0,21	3,99	4,37	-4,32
Резервний фонд	0,14	0,10	0,02	0,09	0,26	0,12
Інші фонди	0,36	0,22	0,00	0,34	0,50	0,14
Інші цілі	0,22	1,13	1,76	1,61	6,50	6,28

* Інформація за суб'єктами господарювання державного сектору економіки, які звітували про виконання фінансових планів

Слід зазначити, що обов'язковим напрямом розподілу чистого прибутку, що залишається у розпорядженні суб'єктів державного сектора економіки, є відрахування встановленого чинним законодавством відсотка від його обсягу на користь держави та спрямування частини на виплату дивідендів. Так, за підсумками 2015 р. державними підприємствами було перераховано 5,75 млрд. грн. чистого прибутку на користь держави, даний показник на 3,25 млрд. грн. перевищує обсяг відрахувань за підсумками 2011 р.

Суб'єкти державного сектора за рахунок отриманого прибутку формують децентралізовані фонди з врахуванням вимог чинного законодавства та установчих документів. Відповідно до звітів Міністерства економічного розвитку та торгівлі щодо виконання державними підприємствами фінансових планів зазначені суб'єкти господарювання в 2015 р. спрямували частину чистого прибутку на розвиток виробництва в обсязі 4,37 млрд. грн., проте даний показник скоротився порівняно з 2011 р. на 4,32 млрд. грн. Державними підприємствами формується резервний фонд, обсяг відрахувань до якого в 2015 році склав 0,26 млрд. грн., до інших фондів та на інші цілі було спрямовано 7 млрд. грн.

Вплив державного сектора економіки на формування фінансових ресурсів держави, в першу чергу, пов'язаний зі сплатою податків, зборів та обов'язкових платежів на користь бюджетів різних рівнів (табл. 9).

Таблиця 9 – Динаміка сплати обов'язкових платежів до бюджетів різних рівнів державними підприємствами* протягом 2011-2015 рр., млрд. грн. [10]

Показник	Рік					Відхилення 2015 р. до 2011 р., +/-
	2011	2012	2013	2014	2015	
Сплата податків та зборів до Державного бюджету України	44,97	37,16	2,10	33,25	61,44	16,47
Сплата податків та зборів до місцевих бюджетів	8,41	4,69	0,72	7,33	7,71	-0,71
Інші податки, збори та платежі на користь держави, усього, у тому числі:	15,15	13,49	1,64	22,37	26,97	11,82
єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	14,00	12,58	1,56	20,59	14,00	0,00
Відрахування частини чистого прибутку до державного бюджету, т. ч. на виплату дивідендів	2,50	1,16	0,00	6,41	5,75	3,25
Усього виплат на користь держави	71,04	56,49	4,46	69,36	101,86	30,82

* Інформація за суб'єктами господарювання державного сектора економіки, які звітували про виконання фінансових планів

Суб'єкти господарювання державного сектора економіки є платниками податків та інших обов'язкових платежів, що передбачені податковим законодавством України. Так, за результатами діяльності в 2015 році державними підприємствами було перераховано до Державного бюджету 61,44 млрд. грн. податків та зборів, і значення даного показника на 16,47 млрд. грн. перевищує обсяг відрахувань у 2011 році. На користь місцевих бюджетів було перераховано 7,71 млрд. грн. податкових платежів, проте даний показник на 0,71 млрд. грн. менше ніж в 2011 р.

Отже, на основі проведеного аналізу сучасного стану фінансів державного сектора економіки, можна зазначити, що не зважаючи на скорочення кількості суб'єктів господарювання державної форми власності та зниження рівня прибутковості, їх внесок у розвиток економіки країни є значним, оскільки в процесі їх діяльності відбувається перерозподіл фінансових ресурсів на користь держави, що, в свою чергу, сприяє задоволенню соціальних стандартів життя.

1.4. Стратегічне планування як основа забезпечення ефективної діяльності державних підприємств

В арсеналі урядів розвинених країн світу підприємства державного сектору економіки залишаються важливим фактором, що забезпечує надходження до державного бюджету, вироблення соціально необхідної продукції (робіт, послуг), сприяє формуванню цінностей для держави та суспільства.

Недостатня ефективність діяльності суб'єктів господарювання державної форми власності в Україні призводить до підвищення видатків державного бюджету, спрямованих на підтримку підприємств державного сектору економіки. Так, у 2014 році обсяг субсидій, наданих суб'єктам господарювання, становив близько 2 % валового внутрішнього продукту, тоді як обсяг непрямих субсидій, що не були враховані в бюджеті, – більше 6 % ВВП [15].

Слід відмітити, що однією із причин низької ефективності діяльності суб'єктів господарювання є недостатньо розвинута система стратегічного планування на підприємствах державної форми власності. Зарубіжний досвід свідчить про те, що в розвинених країнах світу значна увага на підприємствах, що належать до державного сектору економіки, приділяється стратегічному плануванню, яке є інструментом, що допомагає в прийнятті стратегічних рішень, спрямованих на впровадження змін на підприємстві з метою досягнення запланованого довгострокового результату.

Серед основних переваг стратегічного планування можна виділити наступні:

- цільова орієнтація всіх учасників на досягнення генеральної мети;
- чітка координація зусиль управлінської ланки на різних рівнях організаційної структури;
- визначення завдання кожного структурного підрозділу, в контексті досягнення стратегічних цілей;
- встановлення показників діяльності організації як об'єктивної бази для ефективного контролю цілей;
- посилення взаємозв'язків і комунікацій між усіма ланками управління;
- інформаційне забезпечення щодо цілей, прогнозів, ресурсів, строків і адміністративних умов здійснення діяльності;
- прогнозування майбутніх переваг та недоліків, проблем і можливостей в діяльності суб'єкта господарювання.

Стратегічне планування розвитку державних підприємств передбачає виділення наступних рівнів стратегій, а саме: національної, корпоративної, бізнес-стратегії, функціональної стратегії [7].

Національна стратегія має комплексний характер та розробляється для стратегічно важливих сфер, для яких держава визначає пріоритетні напрямки розвитку. Корпоративна стратегія, метою якої, є визначення загального напрямку розвитку підприємства, видів його діяльності, основних операційних принципів та способу управління, як правило, охоплює термін від 5 до 10 років. Бізнес-стратегія як складова корпоративної стратегії, включає стратегії бізнес-підрозділів та складається на період 5-10 років. При цьому, галузь та сфера діяльності підприємства насамперед впливають на тривалість реалізації даної стратегії. В таблиці 10 наведені рекомендовані терміни реалізації корпоративної стратегії та бізнес-стратегії для державних підприємств різних галузей економіки.

Необхідно звернути увагу на те, що основними завданнями при розробці цих стратегій є визначення позиції підприємства на ринку, прогнозування можливих змін у попиті та технологіях, описі можливих сценаріїв діяльності (як песимістичного, так і оптимістичного), визначенні основних цілей бізнес-підрозділів та підготовці плану реалізації стратегічних дій.

Слід зазначити, що для успішного досягнення цілей, покладених в основу стратегічного планування, необхідно, щоб бізнес-стратегії та корпоративна стратегія підприємства були взаємопов'язані та взаємоузгоджені між собою, а саме: реалізація бізнес-стратегії повинна відповідати визначеним напрямкам корпоративних цілей.

Таблиця 10 – Рекомендовані терміни реалізації корпоративної стратегії та бізнес-стратегії для державних підприємств [7]

Галузь економіки	Середній період корпоративної стратегії (років)	Середній період бізнес-стратегії (років)
Транспорт	7-10	5-7
Енергетика	15-20	10-15
ЖКГ	15-20	10-15
Лісове господарство	8-11	4-8
Сільське господарство	10	4-10
Культура	10-15	5-7

Слід зазначити, що для успішного досягнення цілей, покладених в основу стратегічного планування, необхідно, щоб бізнес-стратегії та корпоративна стратегія підприємства були взаємопов'язані та взаємоузгоджені між собою, а саме: реалізація бізнес-стратегії повинна відповідати визначеним напрямкам корпоративних цілей.

Функціональна стратегія розробляється на 1-3 роки та охоплює стратегію підрозділів та відділів підприємства, які забезпечують операційні процеси і плани підприємства, зокрема, кадрову стратегію, маркетингову стратегію, стратегію впровадження нового продукту на ринку, стратегію виходу на ринок або виходу з ринку, фінансову стратегію, інноваційну та інші стратегії.

Складові процесу стратегічного планування наведені на рис. 3.

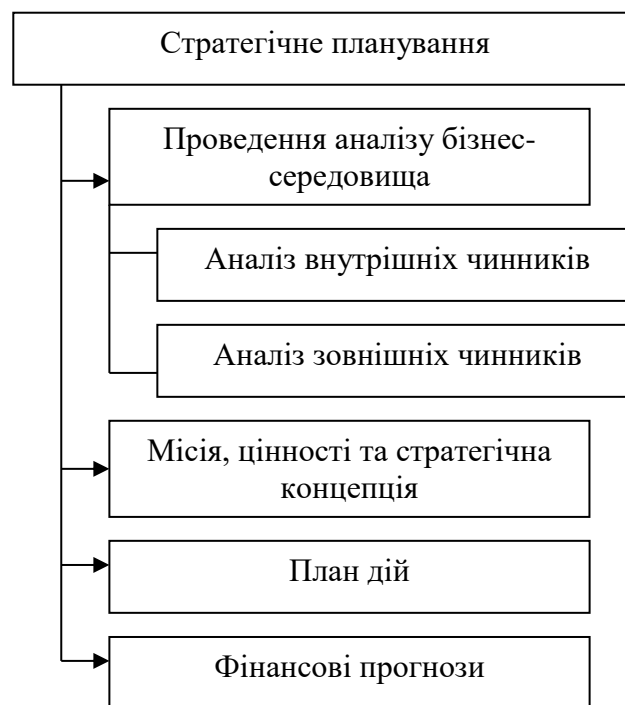

Рисунок 3 – Складові процесу стратегічного планування

Проведення аналізу бізнес-середовища включає оцінку внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на діяльність підприємства.

Внутрішні чинники дозволяють виявити сильні та слабкі сторони діяльності суб'єктів господарювання. Важливим аспектом аналізу саме для підприємств державного сектору економіки є виявлення та оцінка функцій суб'єкта господарювання, які створюють цінність для громадян України – власників та споживачів. Слід відмітити, що створення цінності передбачає збільшення економічної, соціальної та іншої вигоди для суспільства. Аналіз внутрішніх чинників є важливим як для суб'єктів господарювання, що працюють у конкурентному середовищі, так і для природних монополій або суб'єктів господарювання, які

надають соціальні (некомерційні) послуги, оскільки він сприяє забезпеченню ефективності діяльності [7].

Після проведення внутрішнього аналізу необхідно оцінити становище підприємства на ринку. Важливість оцінки зовнішніх чинників пояснюється тим, що є можливість виявити нові можливості для розвитку або загрози, які потрібно передбачити та нейтралізувати. Даний аналіз сприяє розумінню поточного стану підприємства, допомагає у визначенні можливих тенденцій розвитку і дій, необхідних для досягнення поставлених цілей.

Необхідно звернути увагу на те, що конкурентні переваги доцільно оцінити не лише з позицій самого підприємства – а і те, як підприємство оцінюють споживачі, постачальники, компанії, що виробляють альтернативну продукцію або послуги, існуючі та потенційні конкуренти.

Аналіз зовнішніх чинників дозволяє визначити фактори впливу на підприємство або галузь, у якій воно працює та оцінити їх можливий вплив на діяльність підприємства. Для оцінки макроекономічних та галузевих зовнішніх чинників доцільно застосовувати PESTEL модель, яка передбачає поділ факторів впливу на: політичні, економічні, соціальні, технологічні, екологічні та правові [12]. Опис зовнішніх чинників в моделі PESTEL наведені на рис. 4.

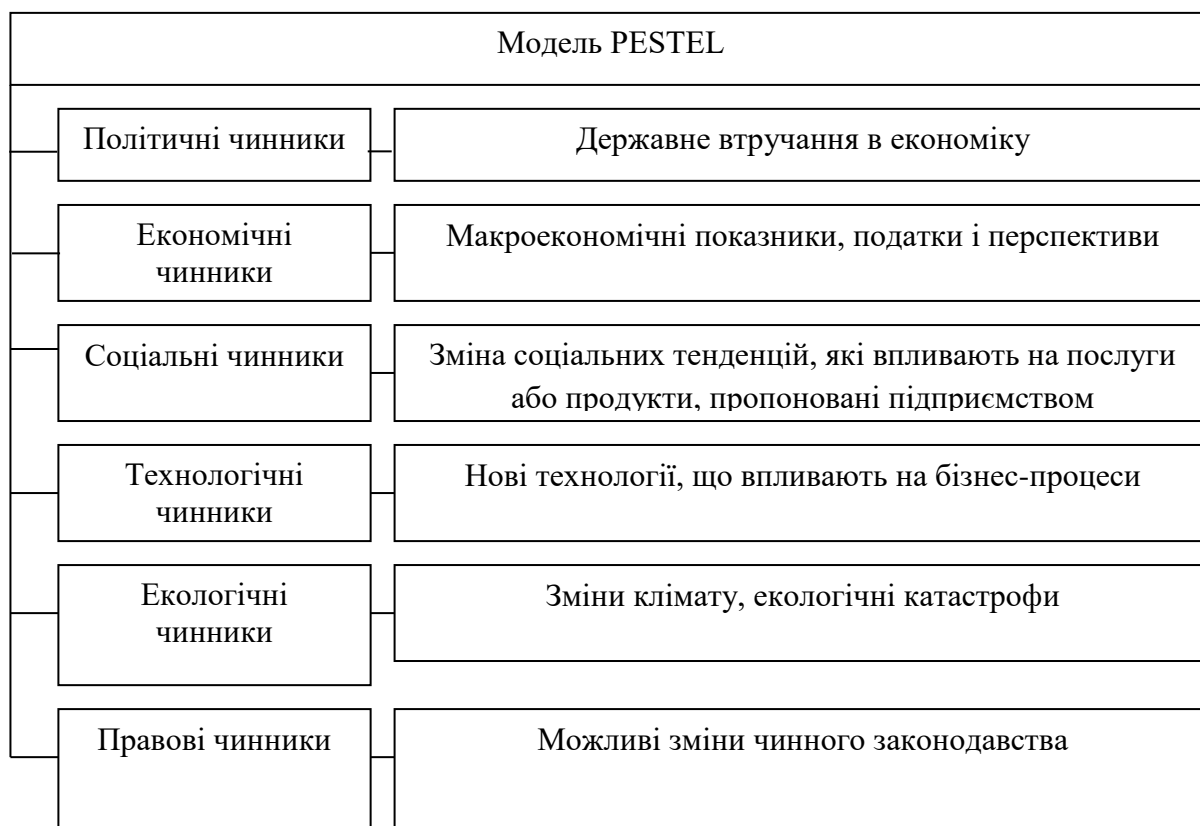

Рисунок 4 – Зовнішні чинники, що впливають на діяльність підприємства згідно моделі PESTEL

Результати дослідження внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на діяльність підприємства, узагальнюються у модель SWOT, як основу для визначення стратегічних напрямків та цілей функціонування суб'єкта господарювання. Необхідно зазначити, що в моделі SWOT внутрішні чинники, що впливають на діяльність підприємства, характеризують його сильні і слабкі сторони, а зовнішні чинники (які безпосередньо підприємство не може контролювати) – це можливості та загрози. Ці результати аналізу необхідно покласти в основу плану подальших дій, визначення короткострокових та середньострокових цілей діяльності.

Однак, перш ніж встановлювати довгостроковий напрямок стратегічного розвитку підприємства, керівництво має чітко усвідомлювати, що є основною діяльністю підприємства,

які його конкурентні переваги та роль на державному рівні. Ця інформація повинна бути представлена у викладі місії підприємства: підприємство має чітко визначити свої комерційні, соціальні та інші цілі у суспільстві.

Основою формулювання майбутніх перспектив є розробка стратегічної концепції підприємства, яка дозволяє визначити його стратегічні цілі з визначеним граничним строком їх виконання, а також вимірювані показники оцінки прогресу та результату. Слід зазначити, що на етапі постановки стратегічних цілей має бути чітко визначений показник оцінювання результату, за допомогою якого можна об'єктивно охарактеризувати зміни, що відбуваються. Визначаючи цільові значення відповідного індикатора, необхідно враховувати наступні чинники: діяльність підприємства у минулому; аналогічні результати діяльності підприємств в Україні та за кордоном; результати SWOT аналізу; можливий вплив реалізації інших проектів. При визначенні цільових індикаторів необхідно порівнювати витрати підприємства з його цілями, для забезпечення ефективності моніторингу та контролю, при цьому граничні витрати, необхідні для досягнення певного індикатора, не повинні перевищувати запланованих вигод для підприємства. Таким чином, одним із стратегічних напрямів діяльності підприємства має бути оптимальне використання ресурсів, що забезпечує максимальну цінність для власників і споживачів – громадян України, підприємств; ефективність покращує якість послуг, знижує їх ціну, що визначає більшу додану вартість для споживачів та вищу прибутковість для власника підприємства.

Наступним етапом стратегічного планування є розробка плану дій, який повинен включати чотири основні сфери, а саме: фінансові результати, внутрішні процеси, клієнтів та реалізацію проектів. В межах розробки плану дій має бути розглянута кожна із вищевказаних сфер і для кожного завдання мають бути визначені індикатори результативності. Це дозволить забезпечити спрямованість підприємства на досягнення довгострокових цілей та короткострокових фінансових результатів.

Слід зазначити, що фінансовий прогноз підприємства складається на плановий період та є важливим фактором успішної реалізації стратегії підприємства. Він включає прогнози балансових статей, грошових потоків, інвестицій підприємства, а також фінансові плани. При складанні фінансового прогнозу важливо взяти до уваги альтернативні майбутні сценарії, оцінити їх потенційний вплив, а також чітко визначити використані припущення. При цьому підприємство не повинно обмежуватися виключно загальним фінансовим описом, зосереджуючи увагу на доходах та витратах. Найбільш ефективним варіантом реалізації стратегії є застосування фінансової моделі до кожного проекту, що реалізується. Це дозволяє оцінити поточну вартість проекту, а також його майбутню вартість, у порівнянні з поточними та майбутніми цінами.

Важливим аспектом стратегічного планування є проведення контролю, метою якого є забезпечення постійного моніторингу прогресу у досягненні стратегічних цілей, а також забезпечення своєчасності прийняття рішень, необхідних для виконання стратегічних цілей.

Отже, стратегічне планування є дієвим інструментом управління діяльністю державних підприємств та дозволяє оцінити і проаналізувати різні сценарії розвитку подій, зосередити увагу на важливих проблемах та напрямках і, як результат, забезпечити ефективний розвиток підприємств і їх конкурентоспроможність в довгостроковій перспективі.

Список використаної літератури

1. Білик М. Д. Фінансові результати підприємств державного сектору економіки в умовах планування / М. Д. Білик // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 128-142.
2. Боярко І. М. Ефективність фінансів державного сектору економіки в системі управління соціально-економічним розвитком України : монографія / І. М. Боярко, Н. А. Дехтяр, О. В. Дейнека. – Суми : Університетська книга, 2012. – 165 с.
3. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.26.0> – Назва

з екрану.

4. Єфименко Т. І. Фіскальна консолідація в контексті антикризового регулювання / Т. І. Єфименко, С. С. Гасанов, В. П. Кудряшов // Фінанси України. – 2013. – № 2. – С. 7-12.
5. Камишанська М. О. Державна власність на сучасному етапі розвитку економіки України / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2003.
6. Колганов А. И. Государственная собственность на различных этапах становления рынка // Проблемы завершения первого этапа и содержание второго этапа становления рыночной экономики в России / Под. ред. Э.П. Дунаева, А.И. Колганова. – М. : Экон. фак-т МГУ, ТЕИС, 1999.
7. Методичні рекомендації щодо складання стратегічних планів підприємствами державного сектору [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/metod-recomend.pdf>.
8. Мотриченко В. М. Сфери діяльності та функції державних підприємств // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – 5(71). – С. 120-127.
9. Нестеренко А. С. Фінанси державних підприємств як складова фінансової системи держави. Науковий вісник Херсонського державного університету [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.lj.kherson.ua/pravo04/part_2/19.pdf.
10. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
11. Офіційний сайт Фонду державного майна України. – Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua/ua/>
12. Пакулін С. Л. Обґрунтування стратегічного плану розвитку державного підприємства // Траекторія науки. Електронний науковий журнал – 2016. – № 5(10).
13. Рожко О. Д. Напрями підвищення ефективності управління фінансами державних підприємств / О. Д. Рожко // Теоретичні та прикладні питання економіки. Випуск 23. http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Tppe/2010_23/Zb23_23.pdf
14. Стиглиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора / Пер. с англ. – М.: Изд-во МГУ, ИНФРА-М, 1997.
15. Стратегія підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/662-2015-%D1%80>.
16. Суторміна В. М. Фінанси зарубіжних корпорацій : підруч. / В. М. Суторміна. – К. : КНЕУ, 2004. – 566 с.
17. Удовицька Є. А. Формування стратегії комерціалізації державних підприємств України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.lawdiss.org.ua/2011-01-15-11-45-49.html?>.
18. Фінанси різних форм бізнесу : навчальний посібник / [уклад. : Н. Г. Пігуль, О. В. Люта] ; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – 201 с.